

TALESPROGETS TALE

Af Lars Heltoft (Roskilde Universitetscenter)

I sin artikel om dansk grammatik i Forskningsprofiler konkluderer Erik Hansen om fremtiden at "en af de vigtigste opgaver nu <må> være at få udarbejdet en fyldig moderne dansk skriftsprogsgrammatik. Altså en ret traditionel opgave, men efter moderne retningslinjer. (...) Det der er brug for, er en stor referensgrammatik af relativt traditionelt tilsnit. Er den metodisk for avanceret, bliver den for hurtigt forældet." (146).

Skal man præcisere denne opgave, må man skelne skarpt mellem

- 1) en grammatiks funktion som brugstekst for forskellige brugergrupper,
- 2) udvælgelsen og prioriteringen af data, og
- 3) sammenhængen mellem teori og metodevalg på den ene side og den relative betydning forskellige typer af data tillægges.

En grammatik kan meget vel på én gang følge århundreders tradition og være tænkt som hjælpemiddel til skriftlig sprogbeherskelse, indeholde relativt flere skriftsproglige data end talesproglige, og samtidig give talesproglige data og fænomener afgørende betydning for valget af begrebsapparat og metode. Og det er mit synspunkt i dette foredrag. Jeg mener rent ud at enhver moderne grammatik må være talesprogsbaseret i denne forstand. Det har sin rod i sprogets natur: i forudsætningsforholdet mellem det dialogiske talesprog og det monologiske skriftsprog.

I det følgende skal jeg udfolde og forfølge dette synspunkt på tre forskellige niveauer i grammatikken: Først på det morfosyntaktiske niveau, dernæst på det pragmatisk-interaktionelle, og til sidst ind i syntaksens traditionelle kerneland, deklarative udsagns syntaktiske struktur.

1. Doktor Jekyll og Mr. Hyde i dansk grammatik

Der har i mange år eksisteret et upubliceret stencilat med denne titel. Det rummer Erik Hansens beskrivelse af reglerne i dansk for fordelingen af nominativ og akkusativ i de personlige pronomener. Pointerne er nu trykt i Erik Hansen 1989. Udgangspunktet er det velkendte sprogriktighedsproblem omkring de personlige pronomeners fordeling af nominativ og akkusativ. Eksempler som

- (1) Der er meget, som mig og mine Lige ikke kan sætte sig ind i
- (2) Os, der er beskæftiget i salonen, er jævnligt på kurser og underviser derefter hinanden i det nyeste.

(Begge eks. efter Erik Hansen: Grammatik: bøjning og syntaks. I Dansk Sprognævn: Sproget her og nu.)

er et sprogriktighedsproblem fordi reglen om nominativ i subjektet er i konflikt med en anden regel hvorefter der står akkusativ hvis subjektet er obligatorisk trykstærkt. Substansen i Erik Hansens formuleringer af reglerne kan formuleres således:

I. Nominativ har det grammatiske subjekt. Akkusativ i alle andre tilfælde.

II. Akkusativ står i alle obligatorisk trykstærke positioner. Nominativ er kasus for det grammatiske subjekt, men kun i positioner med tryktabsmulighed.

Erik Hansen skriver at "regel II, som påfaldende ligner den franske regel der bestemmer brugen af bundne og ubundne former (je/moi, tu /toi osv.), følges efterhånden af de fleste i naturligt talesprog, i hvert fald mht. de/dem."

Angsten hos regel II sprogbrugere for at synde mod den mere konservative regel I, fører til nominativ i tilfælde som (3):

- (3) Den unge kvinde af vor tid - og der er ikke stor forskel på de fra land og by - er forstandigere end før (..)

hvor ikke engang regel I tillader det: "Det er den såkaldte hyperkorrekthed:

Man begår fejl af ængstelse for at gøre noget forkert."

Det er en ordentlig mundfuld - der er tre problemer at tage stilling til:

- (a) Er reglerne rigtigt formuleret?
- (b) Hvilken funktion har egentlig forskellen mellem nominativ og akkusativ i dansk - og i forlængelse heraf: Ligner regel II fransk?
- (c) Kan (3) være et eksempel på hyperkorrektion - og generelt: Hvilken mening giver dette begreb i en grammatik?

For at besvare dette må vi have fat i et metodisk grundprincip, der overses igen og igen af grammatikere. Grammatikkens grundlæggende analyseenheder er ikke abstrakte isolerede sætninger, men tekstsætninger (Lyons), og grammatiske tests kan principielt ikke udføres på sætninger uden kontekst: Acceptabilitet skal differentieres så der kan skelnes mellem ikke-grammatiske kontekstuelle restriktioner, og grammatiske relationer ud over sætningsgrænsen.

Tryk er fx et tekstsætningsfænomen og må prøves i kontekst. Obligatorisk trykstærk position er ikke en tilstrækkelig betingelse for at fremkalde akkusativ, heller ikke hos regel II-sprogbrugere. Der findes kontekster hvor tryk er obligatorisk, og nominativ alligevel den eneste mulighed, nemlig markering af overgang fra inkvitfunktion til anført tekst. Tag fra Hansen og Lund 1983:

- (4) I.P. Jacobsen var født i Thisted i 1847 og døde af tæring 1885 i sin fødeby; han blev kun 38 år. Han var ikke gift, han døde hos sin moder.

- (5) Nu skal du høre en historie om Jens Peter. |Han var en fræk lille fyr.
(Begge fra Erik Hansen og Jørn Lund: Sæt tryk på)

Reglen for nominativ synes ikke at have noget at gøre med obligatorisk tryk, snarere med kontaktstilling mellem subjekt og verbum, som foreslået fx af Ole Togeby, således at nominativ for regel II-sprogbrugere forudsætter kontaktstilling mellem finit verbum og pronomen.

Hvilken tegnfunktion har de morfologiske kasus så? For regel I-sprogbrugere

er svaret markering af grammatisk funktion: subjekt over for ikke-subjekt, men gælder det også for regel II-sprogbrugere? Jo da, regel II kan analyseres som regel I + en restriktion der siger at nominativ kun forekommer i kontaktstilling. Trykforholdene har ikke distinktiv funktion, akkusativ kan sagtens være trykløs (klitisk), og muligheden for trykløshed gælder også akkusativiske pronominalobjekter i fundamentfeltet. Det kan man igen vise ved at argumentere imod et eksempel i Hansen og Lund 1983, hvorefter akkusativiske pronomen i denne position skulle være obligatorisk trykstærke. Det er relativt let at vise at Hansen og Lund taler om en tendens, et statistisk fænomen og ikke om en strukturel grænse; men det går igen lettest hvis man konstruerer et kontekstforankret eksempel.

En af mine venner var i Berlin den aften muren faldt, og det måtte hun jo fortælle om, og jeg spurgte og hun svarede.

- (6) - Så du så da Rostopovitsj spillede?
- Nej, det så jeg ikke selv, men vi traf nogen der havde været der
- (7) - Så du så Rostopovitsj?
- Nej, ham så jeg ikke selv, desværre, men vi traf nogen der havde været der
- (8) - Så du så Rostopovitsj?
- Nej, jeg så ham ikke selv, desværre, men vi traf nogen der havde været der

Eksempel (7) er det kritiske eksempel, med trykløse pronominer og tryk på negation, finit og selv: fokus ligger på så selv. Og det er det der er pointen. Man kan på dansk konstruere eksempler hvor fokusplacering og placering af akkusativisk pronomen som trykløst topic i fundamentfeltet skilles ad. Sammenhængen mellem indholdsled i fundamentfeltet og fokus bliver omvendt. Indholdsled er ikke fokuserede fordi de kommer i fundamentfeltet, men hyppigst er de indholdsled der kommer i fundamentfeltet, i forvejen en del af sætningens fokus. Øvelsen består derfor i at konstruere eksempler hvor indholdsleddet ikke er en del af fokus.

Fokustryk har således ingen sammenhæng med akkusativisk pronomen, heller ikke som komplekst tegn: akkusativisk pronomen i fundamentfeltet. Det vil sige: Også for regel II-sprogbrugere har nominativ og akkusativ basalt traditionens tegnfunktion, nemlig at skelne subjekt fra ikke-subjekt.

Når vi er ved fundamentfeltspladsen: Det er ikke rigtigt som det har været hævdet - at indholdsled i fundamentfeltet skulle være fokusled. Muligheden for topikalt objekt i fundamentfeltet er typisk for dansk ledstilling¹, og det er let at konstruere tekst hvor topikalt objekt er muliggjort i konteksten. I (9) er Skåne objekt og i (10) subjekt, i sætninger der i øvrigt er nærsynonymer.

(9) Adam af Bremen gennemrejste datidens Danmark og beskrev det. Skåne giver han positiv omtale i sit værk. Det var den smukkeste del af Danmark med mange velbyggede kirker.

(10) Adam af Bremen gennemrejste datidens Danmark og beskrev det. Skåne får positiv omtale i hans værk. Det var den smukkeste del af Danmark med mange velbyggede kirker.

Den tekstuelle funktion af Skåne er den samme i de to eksempler, og selve specificationsrelationen datidens Danmark -- Skåne skaber ikke i sig selv fokus i (9)-(10). Det kan man let overbevise sig om ved at prøve at nægte dem, jf. (11):

(11) Skåne får ikke positiv omtale i hans værk...

Her nægtes positiv, ikke Skåne. Tryksvagt objektpronomen er således det mest overbevisende udtryk for en generel mulighed i dansk.

Hvad er da konklusionen om kasus i dansk? Regel II viser en af de sidste faser af afviklingen af det oprindelige rektionelle kasusystem. Der foreligger ikke længere rektion i dansk - i modsætning til forholdene i fx svensk, tysk og fransk². Akkusativ foreligger overalt hvor der ikke er tale om kontaktsubjekt, dvs. der er intet valensforhold mellem akkusativen og finittet. Nominativ er

heller ikke styret, da alle finitter³ skal tage subjekt, og nominativ jo ikke længere er prædikativets kasus.

Ligner dansk fransk? Nej da. Nominativiske pronomener i dansk er ikke klitiske. De franske ubundne pronomener forekommer i trykstærke positioner uden for verbalfeltet⁴, typisk i ekstraposition, mens de bundne pronominalformer er klitiske (trykløse og i kontaktstilling i verbalfeltet). Der er en arbejdsdeling i fransk mellem de to sæt pronomener: De ubundne er typisk tekstfunktionelle og de bundne grammatisk funktionelle, og en sådan arbejdsdeling har jeg vist ikke findes på dansk. Og så er de bundne pronominalformer på fransk ovenikøbet styrede; der skelnes jo mellem akkusativ og dativ.

2. Hyperkorrektion

Hyperkorrektion er et sprogrigtighedsproblem der er knyttet til skriftsprogsbeherskelsen. Af angst for at synde mod skriftsprogsnormen følger sprogbrugeren en konservativ regel, også i tilfælde hvor den konservative regel ikke gælder. Det ser ud til at der står nominativ for akkusativ i eksempler som (12):

(12) ..kende andre værdier end de, der kan måles og vejes.

(Søren Brandt, Weekendavisen 5.10. 1990)

Erik Hansen tolker som nævnt dette problem som hyperkorrektion. Det der gør det vanskeligt at acceptere denne tolkning er problemets frekvens, og det store antal sprogbrugere der bliver ved at begå fejlen. Der er intet i vejen for at antage hyperkorrektion som individualpsykologisk forklaring på enkeltstående 'fejl', men det er betænkeligt at tolke begrebet som et kollektivt fænomen der optræder i ens kontekster - betænkeligt fordi det til forveksling minder om en regel. Der er faktisk også gjort forsøg på at formulere den talesproglige regel der ligger bag fænomenet⁵. Diderichsen (EDG par.47, till.8) siger nominativen skyldes analogi til artikelkonstruktioner, fx med (12) som mønster for (13-15):

(12) ..kende andre værdier end de målelige.

- (13) Det er et stort problem for de der har mange børn
 (14) Det er et stort problem for de med mange børn
 (15) Det er et stort problem for de børnerige

Hyperkorrektionsstolkningen strider også mod historiens tale og bør ikke antages uden sværdsdrag. Det er let at forvirre sig om, fx i Mikkelssens sproghistoriske tillæg, at fænomenet har eksisteret siden yngre middeldansk, i den mindst regulerede periode af det danske skriftsprogshistorie. Eksemplerne er:

- (16) Te æræ oc clogæ vdi falskheth ouer alle tee, som jek nogher tid
 hafuer kenth (Mandeville)
 (17) Aff te, som ind kommæ (Mandeville)
 (18) The icke wille lathæ cristne segh, lõth han hwgge aff (Karl Magnus
 Krønike)
 (19) I blant de som fødte er aff qwinde (Chr. Pedersen)

Det kan lade sig gøre at tolke (12) som en konstruktion med bestemmerled. Følgende kontekster skal ses i sammenhæng:

- (20) Glædelig jul og godt nytår fra alle dine gamle venner her på
 gården
 (21) Glædelig jul fra alle vi/os gamle venner her på gården
 Glædelig jul fra vi her på gården
 Glædelig jul fra * jeg her på gården
 Glædelig jul fra * han her på gården

Den topologiske analyse af styrelserne i adverbialerne i (20)-(21) fremgår af nedenstående skema. Jeg minder om at der også ifølge Diderichsen er et sammenfatterfelt til kvantorerne foran bestemmerfeltet (EDG s.226).

sammenfatter	bestemmer	beskriver	kerne	T
alle	de de	gamle gamle	folk	her på gården her på gården
	de			her på gården

sammenf.	bestemmer	beskriver	kerne	T
alle	I/jer I/jer	gamle	folk	her på gården her på gården
alle	vi/os vi/os	gamle	folk	her på gården her på gården

Eksempler som disse viser at 1. og 2.p. pl. af de personlige pronomener topologisk kan behandles som bestemmerled. Eksempler uden udfyldt beskriverled bliver da tvetydige, fordi pronomenerne set fra syntaktisk synsvinkel kan være et nominalt kerneled, mens de topologisk kan tolkes som bestemmer. I bestemmerpositionen er de uden for reglerne I og IIs domæne, og det er ikke overraskende at både nominativ- og akkusativformen kan forekomme. Derimod kan singularisformerne ikke forekomme i nominativ i bestemmerposition, og næppe i bestemmerfunktion overhovedet (de bliver parentetiske i akkusativ):

- (22) Det gælder også for mig med mange børn (= mange børn som jeg jo har)
 (23) Det gælder også for *jeg med mange børn
 (24) Det gælder også for dig med mange børn
 (25) Det er søreme svært for ham med mange børn
 (26) Det er søreme svært for *han med mange børn
 (27) Glædelig jul fra mig/*jeg her på gården
 (28) Glædelig jul fra ham/*han her på gården

Hvordan kan denne fordeling gøres forståelig? Er der semantisk noget der knytter pluralisformerne nærmere til bestemmerfunktionen end singularisformerne? Ja, det er der. Singularisformerne er rene anaforer: I (22) (1.p.) og

(24) (2.p.) kan beskriverleddet ikke tolkes restriktivt overhovedet, kun som parentetisk tilføjelse⁶. De tilsvarende pluralisformer vi og I analyseres som 1.p. + 3.p., hhv. 2.p. + 3.p. Udtrykt i parafraseform betyder vi "jeg og den anden/de andre" og I betyder "du og den anden/de andre". Vi og I indeholder simpelthen en bestemmer, og det er derfor semantisk plausibelt at de også på den topiske udtryksside kan behandles som bestemmere. Jeg og du har ingen determinativ funktion, bliver på kerneplads, men rammes så af regel I/II og får akk.

Det er straks vanskeligere med 3. person sg. Eksempel (25) kan udmærket tolkes restriktivt, men er da kontrastfokuseksempel der forudsætter at ham er identificeret inden for samtalekonteksten, og ham har derfor ikke nogen bestemmer i sit kodede indhold. Jeg og du er entydigt deiktisk identificerede, og kan ikke bestemmes kontrastivt med et adled.

Der kan også være en anden forklaring, som ikke modsiger den første, nemlig at pluralisformerne pragmatisk set fungerer som sammenfattere (alkvantorer) og derfor trækkes hen mod spidsen af syntagmet. I pragmatisk teori har dette fænomen været omtalt som princippet om inklusivitet, dvs. at nominaler i pluralis via implikatur tolkes som angivelser af hele den relevante mængde, og altså tolkes som nominaler med alkvantorer. Ordene alle og begge er eksplícitte kodninger af alkvantoren, og de anvendes typisk i informationsfokus:

(29) Alle børnene så ind i ovnen - undtagen Knud, han så ud

Det modsvarende princip for nominaler i sing. bek. form hedder princippet om unicitet. Det siger at det pågældende nominal er entydigt identificeret inden for det relevante diskursunivers. Nominaler i sing. behandles ikke som alkvantificerede i naturligt sprog, hvor afsenderen ved brug af alkvantoren forudsætter at mængden er på mere end én, på dansk på mindst 3 (Hvis afsenderen ved at mængden er 2, hedder det begge).

Lad os opsummere. Konstruktioner med 3.person pl. som kerne kan erstattes med en konstruktion med artikel⁷, men uden udfyldt kerne - på grund af den semantiske identitet. Den morfemiske lighed med artiklen har sandsynligvis virket befordrende.

1. og 2. person pl. kan topologisk behandles som bestemmere. Det er plausibelt fordi de indeholder 3.personale bestemmere. Derved kommer de i en position hvor de ikke er i kerneledsposition længere og derfor suspenderes fordelingsreglerne for nominativ og akkusativ.

3. person sg. er rent anaforisk og indeholder ingen bestemmer.

1. og 2. person singularis er éntydigt identificerede som betegnelser for talesituationens roller (den der taler og den jeg taler til). Her er der i parafrasen ganske vist tale om bestemmere, men de har intet tekstligt skopus, dvs. de er ikke bestemmere for et adled uden for jeg/du.

Så vidt det morfosyntaktiske niveau. Der må arbejdes med tekst- og kontekst i opstillingen og tolkningen af tests, og hypostasering af skriftsprogsnormer må undgås. Talesprogets tale var: Hyperkorrektion er et individualpsykologisk fænomen.

3. Interjektionaler

Samtaleanalysens og universalpragmatikkens kortlægning af samtalens og talesprogets kategorier er en frugtbar inspirationskilde for grammatikforskningen. Med de pragmatiske kategorier som spørgehorisont lader fænomener som den grammatiske tradition ikke har kunnet få hold på, sig forstå som systematiske.

Et eksempel er systematiseringen af sætningsadverbialer som foreslået af John E. Andersen (1987). Der skelnes mellem forskellige typer af reflektive markører, i grove træk svarende til Habermas' universalpragmatiske normer: kriteriemarkører (sandhed), engagements- og distancemarkører (sandfærdighed, vederhæftighed), vurderingsmarkører (rigtighed, normativitet), kompositionsmarkører (forståelighed, tekstualitet). Disse pragmatiske kategorier fører til en præcisere forståelse af sætningsadverbialernes bidrag til administrationen af subjektivitet og intersubjektivitet i sproget.

Selv har jeg forsøgt at få hold på interjektioners funktion i en grammatik som et samspil af topologiske, syntaktiske og pragmatisk-funktionelle forhold.

Interjektioner kan fungere som såkaldte interjektionaler (eller med en pragmatisk term: diskursmarkører), anbragt i positioner yderst til højre eller venstre for en sætning eller et tekststykke. I denne position kan der også stå sætningsadverbialer og parentetiske sætninger.

- (30) Sovjetunionen vil gå i opløsning inden for en 5-10 år, formentlig
- (31) men hvis du ikke ved det, han var min kæreste, såmænd
- (32) Gud jeg er større på det ene lår end på det andet kan jeg lige
mærke
- (33) åh ja hva han har vel været sådan en fem fem seks år sådan noget

Pragmatisk kan disse interjektionaler eller diskursmarkører (sat med fed) karakteriseres i forhold til 6 universalpragmatiske normer: sandhed (kriterie-markører), subjektivitet og vederhæftighed (engagements- og distancemarkører), legitimitet (vurderingsmarkører), relevans (relevansmarkører), forståelighed (kompositions- og tekstmarkører), etablering og opretholdelse af kanalen (fatiske markører), se Lars Heltoft 1989, 1990.

Det er lærerigt at se hvorledes sådanne fænomener har været behandlet i den grammatiske tradition hos Mikkelsen. Mikkelsen har som sædvanlig gjort de allerfleste af de relevante iagttagelser, men han mangler naturligvis det pragmatiske ståsted hvorfra de funktionelle og semantiske sammenhænge kan formuleres.

Mikkelsen (1911:485-86) ser - i modsætning til Diderichsen - klart at interjektioner kan stå i begyndelsen og slutningen af en sætning og altså ikke er effeltshelheder: "Et udråbsord kan stå alene(..). Det kan også slutte sig til en hel sætning (..)". Eksempler fra Mikkelsen er:

- (34) Åh hvor her er smukt
- (35) Ja men < =jamen > du har uret

Mikkelsen skelner mellem udråbsord og hvad der bruges som udråbsord, nemlig "ord af andre ordklasser og hele ordforbindelser, f. eks. (..) *Desværre!* (forkortet af *des værre er det således*) *Såmænd!* (..)"

Mikkelsen nævner ikke sådanne eksempler selv, men hans formuleringer implicerer forekomsten af eksempler som (30) og (31).

Under behandlingen af ordstillingen i deklarative sætninger ("udsagnshovedsætninger", side 574ff.) kommer Mikkelsen ind på typen

- (36) Altså: du vil være kunstner.
- (37) Men på den anden side: man kan ikke forlange af unge mennesker, at de skal være som gamle folk.

Den nævnes fordi den ikke er en undtagelse til reglen om omvendt ordstilling når der kommer et andet led end subjektet forrest i sætningen. "Det kan heller ikke regnes for en undtagelse fra denne regel, at der bruges ligefrem ordstilling, når undertiden et biord, et forholdsordsled, en omstændighedsbestemmelse eller lignende stilles således i spidsen af sætningen at de ligesom udgør et sætningsæmne (..), der i al almindelighed antyder sætningens indhold (..)" (577). Yderligere eksempler:

- (38) Men af Krøllens folk, der var ikke en, der fejlede (Karl Larsen)
- (39) Hvordan det så end er gået til: resultatet bliver det samme
- (40) Naturligvis: du behøver ikke at følge mit råd

Mikkelsen har her iagttaget fænomenet et anførende led i begyndelsen af sætningen, men har ikke relateret det til udråbsord og hvad der bruges som sådan. Fænomenet kommer ind som et problem i ledstillingslæren, men der er naturligvis intet ståsted i Mikkelsens univers hvorfra sammenhængen kan formuleres. Mikkelsens grammatik indeholder ingen positionsmodel, og frem for alt: Det er først talesituationens kategorier og de pragmatiske dimensioner der muliggør forståelsen af interjektionaler som en samlet funktionel, syntaktisk og positionel kategori.

En grammatik må funderes eksplicit i en analyse af pragmatiske universaler. Den må indbygge erkendelser fra fx Bühlers organonmodel, Jakobsons funktioner, og Habermas' universalpragmatik.

4. Tetiske og kategoriske udsagn

Traditionel grammatik, herunder hele chomskyskolen, regner det for ukontroversielt at sætninger basalt har stoikernes' udsagnsstruktur, subjekt-prædikatedikotomien. Transformationsgrammatikkens traditionsbundethed består netop i at man anser traditionens problemer for løst - eller for uinteressante.

Den traditionelle grammatiks grundsyn er her at sætninger skal beskrives i analogi med den logiske doms struktur. Indikativsætninger er modellen for alle andre sætninger: den består af et hypokeimenon, det der ligger til grund (subjectum), og et prædikat der udsiges om hypokeimenon.

Dette er jo klart ikke nogen syntaktisk analyse, men en logisk-semantisk, og der er ikke på forhånd noget som helst plausibelt i analysen som syntaktisk udtryksanalyse. Det er elementært i dansk grammatik at det obligatoriske subjekt ikke er et semantisk subjekt, men et topologisk, yderst ude. Et ikke-semantisk subjekt har man i fx upersonlige verber som vejrligsverberne, som fx *det sluder*. Dette subjekt er syntaktisk og topologisk. Og efter traditionen fra Diderichsen er *der* i *der*-konstruktioner ikke noget syntaktisk subjekt heller, men en topisk markør der indsættes i subjektløse sætninger. Om man vil: et rent topisk subjekt.

I denne analyse er der forudsat en anden opfattelse af forholdet mellem syntaks, topologi og semantik end i den traditionelle grammatik. Der må semantisk set regnes med to forskellige mulige semantiske strukturer i udsagn, kategoriale og tetiske udsagn. Denne forskel er behandlet indgående i en længere artikel af Hans-Jürgen Sasse (1987), der genoptager den fra nitten-hundredetalsfilosofferne Brentano og Marty. Kategoriale udsagns semantiske struktur er dobbelt: A predication is a statement about an entity, (...) <it> presents some fact as a PROPERTY ASCRIBED TO AN ENTITY." En sådan egenskab er igen et prædikat, ikke i grammatisk forstand, men som en pragmatisk term (The result of the speech act of property-ascribing) (Sasse 554-555). Derimod er tetiske udsagn prædikationsløse. De præsenterer blot en begivenhed eller tilstand uden at gøre nogen entitet til prædikationsbasis. Sprog med fast placering af subjektet har typisk meget markerede konstruktions typer til realisation af tetisk indhold, fx *der*-konstruktioner. Det ældste

dansk (her: Skånske Lov) har upersonlige passivkonstruktioner med objekt, svarende til moderne *der*-passiver, altså et syntaktisk mønster uden syntaktisk og topisk subjektmarkering

- (41) fore thy at summum stathum taks vndan twa lotær af rugsæth
(42) oc tha ofna thrithia thingi næfnis til gotha mæn oc ræta

Moderne danske *der*-konstruktioner er uden syntaktisk subjekt, men med topisk markering af positionen.

- (43) der bliver skaffet penge til projektet

Sasse har den vigtige pointe at kategorisk form kan bruges til at realisere tetisk indhold. Forskellen mellem kategorisk og tetisk indhold manifesteres i sådanne tilfælde kun prosodisk. Sasse gennemgår eksempler fra en række sprog med fast subjektrealisation. Omsat til danske eksempler taler han om modsætningen mellem (44) og (45), to prosodiske udgaver af sætningen *Kongen er død*.

Eksempel (44) er den kategoriske tolkning. Den refererer til Kong Frederik IX som har ligget for døden i dagevis, og er Berlingske Tidendes overskrift da dødsfaldet er indtruffet. Der er tale om et topic i bekendt form, der informationsstrukturelt set er givet. Om dette topic prædiceres *er død*. Prosodisk set er dette den mest neutrale realisation.

- (44) Kongen er død

I modsætning hertil står (45) som tetisk ytring. Ledet *kongen* er kendt og i bestemt form, men ikke introduceret i teksten i forvejen. Typisk ville man bruge den om det uventede dødsfald. Prosodisk vil jeg - uden at turde præterere at det er en tilfredsstillende beskrivelse - mene at den prosodiske sætningskontur er markeret, med en relativt større prominens til subjektet, og et relativt større oplevet fald fra subjektet til resten af sætningen.

(45) Kongen er død

Man kan fremkalde den rigtige udtale ved at forestille sig hvordan man ville have overbragt nogen nyheden om Olof Palmes død. Det kunne næsten kun gøres tetisk

(46) Olof Palme er død

Under den kolde krig kunne man næsten kun sige i kategorisk udgave:

(47) Russerne kommer!

mens et angreb fra den anden supermagt på Danmark dengang og vel stadigvæk måtte i tetisk udtale

(48) Amerikanerne kommer

Inddragelsen af prosodien og dermed af det talte sprog som data er en forudsætning for at gennemføre en sådan analyse. Og selv om analysen naturligvis ikke er gennemført her, så ser konsekvenserne ud til at være ganske omfattende, og frem for alt fældende for begrebet syntaktisk prædikat.

Men før vi kan formulere de endelige konklusioner, må vi klare et modargument. Findes den omvendte udtryksindholds-relation også, altså kategorisk indhold i tetisk form? Ja, jeg har i et foredrag i Helsingfors (1987) vist at kategorisk indhold kan indkodes i den normalt tetiske *der*-konstruktion med ubestemt indholdsnominal. Tager man talesprogligt materiale med ind i sine data, støder man hurtigt på *der*-konstruktioner med indholdsnominal i bestemt form, i modsætning til den traditionelle opfattelse.

(50) Har der været nævnt Travaux?

(Eli Fischer-Jørgensen ved møde i lingvistikredsen i København)

(51) Der behøver ikke komme en ny sekretær, fordi der er Inga
(selvhørt eksempel)

(52) Jeg har så travlt. Der er stuerne der skal holdes i orden, og børnene, der skal passes.

(Fra Aage Hansen 1967)

(53) Vicki: Ligegyldigt hvad jeg foretager mig, så rykker militæret ind på mig, først far og så dig.

Frier: Og så var der ham fra Den Spanske Borgerkrig.

Vicky: Ja, ham var der også.

(Fra Matador)

Denne type *der*-konstruktion er semantisk konvers til normale kategoriske udsagn. Den opregner medlemmer i en mængde, ved at tage udgangspunkt i en intensionalt karakteriseret mængde og indordne termen i mængden, i stedet for som normalt at nævne termen og dernæst kategorisere den gennem prædikationshandlingen. I Rifbjergnovellen Bevidstheden er mængden bevidsthedens forestillingsindhold.

(54) BEVIDSTHEDEN

Der er vejen, der kommer dernede fra. Der er træerne langs den, og der er måden vejen dukker op på.[..]

Der er badekåben, der er maven, der er ansigtets stød mod bugen. Der er ordet på vej. Der er ordets fødsel. [..]

Der er ordet: Mor.

Det er på tide at konkludere. Prædikationsstrukturen subjekt-prædikat er ikke en syntaktisk distinktion, der er ikke noget der hedder syntaktisk prædikat.

Det er derimod en skelnen på semantisk niveau.

Ikke alle sætninger skelner mellem subjekt og prædikat i denne forstand. De

tetiske gør ikke.

På syntaktisk niveau kan der skelnes mellem det normale syntaktiske udtryk for kategorisk indhold (deklarative sætninger), og det normale syntaktiske udtryk for tetisk indhold (*der*-konstruktioner). Men analysen af det syntaktiske udtryksplan skal ikke være isomorf med eller en kopi af den semantiske distinktion. Syntaksanalysen foregår på egne præmisser og er en kombinatorik: en dependens eller valensanalyse. Eksemplerne (44) og (45) er semantisk distinkte, forskellen neutraliseres i syntaksen, og manifesteres igen prosodisk i det fonetiske udtryk. Fristelsen til at udnævne det kategoriske prædikationsindhold til syntaktisk normalstruktur stammer fra deres pragmatik. Midt i en tekst finder man normalt kategoriske udsagn, tetiske bruges til at introducere situationer og begivenheder med, typisk i begyndelsen af tekster, afsnit eller replikker. Kategoriske udsagn har højest frekvens, men vi taler i grammatikken jo netop om de strukturelle forudsætninger. Og disse strukturelle forudsætninger gør det forståeligt at tetiske udsagn er de relativt lavfrekvente: De er topicløse.

Og frem for alt. Skriftsprogsgrammatikeren må tro at alle deklarativer sætninger er kategoriske og den 'rigtige' analyse af forholdet mellem udtryks- og indholdsplaner kan ikke gennemføres uden talesproget.

Skriftsproget marginaliserer en række fænomener som er afgørende for forståelsen af den strukturelle sammenhæng i naturligt sprog. Skriftsproget kan meget vel være Sproget for grammatikkens brugere, men det kan ikke være det for grammatikeren. Når talesproget får mæle forstår vi vort mål.

1. Og typisk i det hele taget for de såkaldte V/2 sprog (skandinavisk, tysk, nederlandsk) i modsætning til fransk og engelsk, se Lars Heltoft 1991.

2. Også svensk er rektionelt. Copulaverber styrer nominativ i prædikativet, alle andre verber styrer indholdsled i akkusativ.

3. Det er ikke kasusrektion, men semantisk og kategoriel syntaktisk rektion der er på spil når man skelner mellem fx verber med animat subjekt, verber med formelt *det* som subjekt, og verber med sætningssubjekt.

4. Om feltanalyse af fransk, se fx den blå syntaks og Lars Heltoft 1991.

5. Søren Brandt har i Weekendavisen 5.10. 1990 en udmærket diskussion af problemet, men ender med at blive ved hyperkorrektionsstolkningen. Diderichsens hovedargument er at pronominer i artikelform ikke bøjes når kernen står i genitiv: *Det er I/jer Unges egen Skyld*.

6. Tolkning med alkvantor svarende til svensk populariseringsstradition er naturligvis uvedkommende:

Du som har fritidshus måste fylla in särskilt deklaration.

7. Dette må være den rigtige formulering fordi den forklarer hvorfor der ikke kan stå akkusativ. Svensk har muligvis pronomen i bestemmerposition (*Dom tre danska fotbollspelarna*).

Litteratur:

- Andersen, John E. 1987. Sprogvidenskabens stedbørn. *Selskab for Nordisk Filologis årsskrift 1985-87*. København
- Hansen, Erik 1989. Grammatik: bøjning og syntaks. I *Sproget her og nu*. Dansk Sprognævn
- Hansen, Erik 1989. Dansk Grammatik. I Bente Holmberg m.fl. (red.) *Forskningsprofiler*. København
- Hansen, Erik og Jørn Lund 1983. *Sæt tryk på. Syntaktisk tryk i dansk*. DLH-forskningsserien 6, København
- Heltoft, Lars 1987. The Pragmatics of Danish *Der*-constructions. ROLIG-papir 40, Roskilde Universitetscenter
- Heltoft, Lars 1989. Talesprog og sætningsskema. *Rapport fra Det andet møde om Udforskningen af det Danske Sprog*. Århus
- Heltoft, Lars 1990. En plads til sprogvidenskabens hittebørn. Om talesprog og sætningsskema. *Selskab for Nordisk Filologis årsskrift 1987-1989*. København
- Heltoft, Lars 1991. Topology and Information Structure. A study in the relation between word order, syntax and textuality. *Copenhagen Studies in Language*. Udk.
- Levinson, S. 1983. *Pragmatics*. Cambridge
- Mikkelsen, Kristian 1911. *Dansk Ordføjningslære*. København
- Sasse, Hans-Jürgen 1987. The thetic/categorical distinction revisited. *Linguistics* 25, Amsterdam. 511-580